

С. О. ЛУШПАЄВ

Сергій Олександрович Лушпаєв, кандидат юридичних наук, асистент кафедри Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПОНЯТТЯ ОРГАНІЧНОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ: ПРАВОВІ ПИТАННЯ

Для дослідження поняття органічної сільськогосподарської продукції слід з'ясувати, що являє собою сільськогосподарська продукція. Так, В. М. Єрмоленко вважає, що сільськогосподарською продукцією є вся сира продукція культурного рослинництва, тваринництва та рибництва, одержувана від сільськогосподарської діяльності, а також продукти її первісного перероблення, здійснюваного безпосереднім її виробником¹. За оцінками Міжнародної федерації органічного сільськогосподарського руху світовий ринок споживання органічних продуктів становить близько 51 млрд доларів США і характеризується сталою тенденцією до зростання. За статистичними даними господарств, що здійснюють сертифіковане органічне виробництво, в Україні налічується 121. Однак вони забезпечують лише два відсотки від загального обсягу продукції². Зазначене обумовлює актуальність, нагальність здійснення наукового дослідження поняття органічної сільськогосподарської продукції. Вивчення поняття органічної сільськогосподарської продукції має важливе як теоретичне, так і практичне значення. Перше полягає у вдосконаленні відповідних теоретичних положень, а друге – у вирішенні правозастосовних проблем.

Рівню теоретичного розроблення проблеми притаманне те, що в аграрно-правовій літературі не вистачає комплексного визначення поняття органічної сільськогосподарської продукції. Окремі аспекти питань, що розглядаються, вивчалися, зокрема, Н. А. Берлач, яка зосередила увагу на процесі становлення правового регулювання органічного сільського господарства³ та надала визначення органічного сільського господарства⁴. П. Ф. Кулинич розкрив земельно-правові аспекти виробництва органічної та екологічно чистої сільськогосподарської продукції⁵. Д. С. Піддубна визначила об'єкт суспільних відносин у сфері органічного виробництва⁶. О. І. Менів вивчив правові питання маркування сільськогосподарської продукції рослинного походження, що вирощена з використанням генетично модифікованих організмів⁷. Н. В. Кравець висвітлює питання правового регулювання ведення органічного сільського господарства в Україні як одного із найбільш ефективних засобів запровадження та реалізації принципу екологізації аграрного виробництва⁸.

Проте у працях вказаних вчених недостатньо уваги приділяється визначенню саме поняття органічної сільськогосподарської продукції, що посилює актуальність названої теми.

Мета статті – запропонувати поняття органічної сільськогосподарської продукції шляхом комплексного дослідження чинного національного та зарубіжного законодавства і праць науковців, що присвячені розглядуваній проблемі.

Переходячи до викладення основного матеріалу, необхідно зазначити, що розгляд національного та зарубіжного законодавства в сфері виробництва органічної сільськогосподарської продукції доцільно здійснити щодо поняття органічної сільськогосподарської продукції.

У ч. 1 ст. 1 Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» від 3 вересня 2013 р. № 425-VII міститься визначення суто органічної продукції: отриманої в результаті сертифікованого виробництва відповідно до вимог законодавства. Також у розглядуваній статті закріплено поняття виробництва органічної продукції як виробничої діяльності фізичних або юридичних осіб, де під час такого виробництва виключається застосування хімічних добрив, пестицидів, генетично модифікованих організмів, консервантів та на всіх етапах виробництва застосовуються методи, принципи й правила, визначені у законодавстві для отримання натуральної продукції⁹. Згідно з постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року» від 19 вересня 2007 р. № 1158 передбачається довести обсяг частки органічної продукції у загальному обсязі валової продукції сільського господарства до 10 %. Одним із шляхів розвитку рослинництва визначено стимулювання ведення органічного сільського господарства. Планується унормувати розвиток органічного землеробства, створити систему його сертифікації¹⁰. Відповідно до Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року» від 17 жовтня 2013 р. № 806-р стратегічною метою розвитку аграрного сектору є сприяння розвитку органічного землеробства, насамперед в особистих селянських і середніх господарствах¹¹. Законом України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21 грудня 2010 р. № 2818-VI передбачається збільшення до 2020 р. частки земель, що використовуються в органічному сільському господарстві, до 7 відсотків¹². Згідно з ч. 6 ст. 8 Закону України «Про дитяче харчування» від 14 вересня 2006 р. № 142-V сировина, що використовується у виробництві дитячого харчування, не може бути вироблена з генетично модифікованих організмів та/або містити генетично модифіковані

організми. Норми ч. 8 ст. 8 вказаного Закону містять заборону використовувати у виробництві дитячого харчування сировину, що містить гормональні препарати, антибіотики, залишки важких металів, пестицидів, радіонуклідів та інших небезпечних речовин, наявність яких не допускається державними санітарними нормами або вміст яких перевищує максимально допустимі рівні залишків у дитячому харчуванні¹³.

Розглянемо зарубіжне законодавство в сфері виробництва органічної сільськогосподарської продукції. Так, у Codex Alimentarius органічне сільське господарство визначено як єдина система управління виробництвом, що дає змогу підтримувати та покращувати санітарний стан агро-екосистеми, включаючи біологічну розмаїтість, біологічний кругообіг і біологічну активність ґрунту¹⁴. У Регламенті постанови Ради Європейського Союзу № 834/2007 від 28 червня 2007 р. про виробництво та маркування органічної продукції і скасування Регламенту № 2092/91 органічне виробництво закріплено як система управління сільським господарством та виробництвом продуктів харчування, що поєднує найкращі екологічні методи, високий рівень біологічного розмаїття, збереження природних ресурсів, застосування високих стандартів поводження з тваринами і методи виробництва, які відповідають перевазі певними споживачами продуктів, що вироблені із використанням натуральних речовин та природних процесів¹⁵.

International Federation of Organic Agriculture Movements визнає органічним сільським господарством особливий вид управління господарством, який характеризується турботою про всі компоненти навколишнього середовища, способом запровадження обмежень або заборони використання речовин чи агроприймів, що негативно впливають на довкілля, псують або забруднюють навколишнє середовище, підвищують ризики в продовольчому ланцюзі¹⁶. Відповідно до Національної органічної програми Сполучених Штатів Америки органічне виробництво є системою виробництва, що функціонує згідно з законодавством в частині відповідності специфічним умовам шляхом інтеграції культурної, біологічної і механічної діяльності, що сприяє кругообігу ресурсів, пропагує екологічну рівновагу і збереження біологічного розмаїття¹⁷. У Національному стандарті з органічного та біодинамічного виробництва Австралії термін «органічний» – це здійснення діяльності, що має такі ознаки: використання відновлюваних ресурсів; збереження енергії, ґрунтів і води; визнання потреби добробуту худоби; екологічний супровід при виробництві оптимальної кількості продуктів без використання штучних добрив або синтетичних хімічних речовин¹⁸. Таким чином, у законодавстві зарубіжних держав у сфері виробництва органічної сільськогосподарської продукції поряд з поняттям «органічне сільське господарство» використовується «органічне виробництво».

Н. В. Кравець зазначає, що терміни «органічне сільське господарство» та «виробництво органічної продукції» не є тотожними, а співвідносяться як загальне (органічне сільське господарство) і часткове (виробництво органічної продукції)¹⁹. На думку Н. А. Берлач, органічне сільське господарство – це сертифікована система управління веденням аграрного виробництва, яка використовує енерго- та ресурсоощадливі технології і базується на мінімальному використанні механічного обробітку ґрунту та синтетичних речовин, виключенні з процесу виробництва генетично модифікованих організмів²⁰. Н. В. Кравець сформулювала поняття органічного сільського господарства як одного із важливих засобів екологізації аграрного виробництва, що передбачає таке ведення сільськогосподарської діяльності, за якого забезпечується охорона навколишнього середовища та збереження біологічного різноманіття для майбутніх поколінь²¹. Т. В. Курман і О. М. Туєва визначають органічне сільське господарство як особливий вид управління господарством, що характеризується запровадженням деяких видів обмежень або заборон на такі дії, які негативно впливають на навколишнє природне середовище, псують чи забруднюють його, створюють ризики отримання неякісної або екологічно небезпечної харчової продукції²². Органічне сільське господарство – це певний спосіб господарювання, основою якого є ошадливе, бережливе ставлення до існуючих природних ресурсів, відмова від використання при виробництві сільськогосподарської продукції штучних речовин, постачання на ринок екологічно чистих продуктів харчування та сировини²³.

У постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку етикетування харчових продуктів, які містять генетично модифіковані організми або що вироблені з їх використанням та вводяться в обіг» від 13 травня 2009 р. № 468 визначено вимоги щодо етикетування харчових продуктів. Відповідно до вказаного Порядку харчовим продуктом, який містить генетично модифіковані організми, визнається харчовий продукт, що повністю або окремі його складники містять генетично модифіковані організми, вміст яких становить понад 0,9 %. Харчовим продуктом, виробленим з використанням генетично модифікованих організмів, є харчовий продукт, який не містить генетично модифікованих організмів, але повністю або частково вироблений з використанням сільськогосподарської продукції, вміст генетично модифікованих організмів в якій становив понад 0,9 %. Важливим для забезпечення права споживачів на отримання достовірної інформації щодо продуктів харчування є обов'язок виробника зазначати відповідну інформацію шляхом етикетування харчових продуктів. Так, у переліку складників харчового продукту після найменування кожного з тих, що містять генетично модифіковані організми чи вироблені з їх використанням, у дужках виконується напис «генетично модифікований», «містить генетично модифікований організм» або «вироблений з генетично модифікованого організму» із зазначенням найменування організму або до кожного такого складника робиться відповідна виноска. Напис виконується таким самим шрифтом, що й перелік складників. Для харчових продуктів, що містять один складник, напис «генетично модифікований», «містить генетично модифікований організм» або «вироблений з генетично модифікованого організму» із зазначенням найменування організму виконується на етикетці шрифтом розміру не менш як 2 міліметри. Етикетування харчових продуктів, які містять генетично модифіковані організми або вироблені з їх використанням і реалізуються без

упаковки або з упаковкою, найбільша площа поверхні якої становить менш як 10 кв. сантиметрів, здійснюється продавцем шляхом проставлення відповідної позначки на ярликах поряд з назвою харчового продукту або на пакувальному матеріалі шрифтом розміру не менш як 2 міліметри²⁴.

У зв'язку з викладеним заслуговує на увагу думка О. І. Меніва щодо відповідності рівня вмісту генетично модифікованих організмів у 0,9 % для обов'язкового маркування сільськогосподарської продукції законодавству Європейського Союзу. Так, загальна правова позиція в Європейському Союзі зводиться до того, що генетично модифіковані організми не можуть бути використані в органічному сільському господарстві. І хоча, за загальним правилом, використання генетично модифікованих організмів заборонено в органічному виробництві, Регламент Ради Європейського Союзу № 834/2007/ЄС про органічну продукцію і маркування органічних продуктів передбачає, що продукти залишаються «органічними» незважаючи на випадкову присутність санкціонованих генетично модифікованих організмів в концентрації, що не перевищує граничне значення у 0,9 %. Також це означає, що продукт, який повинен бути маркований відповідно до законодавства у сфері генетично модифікованих організмів, не може бути одночасно позначений як органічний. В Іспанії було запропоновано не встановлювати кінцеві значення можливого вмісту генетично модифікованих організмів в органічній сільськогосподарській продукції у 0,9 %, а запровадити схеми управління для запобігання змішуванню сільськогосподарських культур. Метою маркування є те, щоб мати мінімально можливу наявність генетично модифікованих організмів в органічних продуктах²⁵.

Н. В. Кравець вважає спірним положення ст. 29 Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини», що передбачає для маркування органічної сільськогосподарської продукції використання державного, а не міжнародного логотипу, оскільки завідомо ставить національних виробників такої продукції у невідгдане конкурентне становище із зарубіжними виробниками, що використовують міжнародний логотип. Адже на зовнішньому ринку національна продукція не буде вважатися органічною і потребуватиме проходження спеціальних процедур для того, щоб бути визнаною такою²⁶.

Відповідно до наказу Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Переліку харчових продуктів, щодо яких здійснюється контроль вмісту генетично модифікованих організмів» від 9 листопада 2010 р. № 971, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 13 грудня 2010 р. за № 1248/18543, до вказаного Переліку належать: соя, кукурудза, картопля, томати, кабачки, диня, папайя, цикорій, цукровий буряк, ріпак, льон, бавовна, пшениця, рис, продукти дитячого харчування та сировина для їх виготовлення, харчові продукти для спеціального дієтичного споживання, функціональні харчові продукти, дієтичні та харчові добавки, виготовлені з використанням харчових продуктів, зазначених у Переліку, закваски, дріжджові культури та продукти, що їх містять²⁷. Н. А. Берлач пропонує законодавчо визначити виробничі процеси, в яких допускається використання компонентів генетично модифікованих організмів, наприклад, біопаливо для сільськогосподарської техніки. Слід змінити структурний склад українського ринку органічного сільського виробництва, за якого здебільшого виробляється та експортується 1–2 види органічної сільськогосподарської продукції сировинного типу, переважно зернові й олійні культури²⁸. З метою забезпечення ефективної практичної дії положень Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» необхідними є їх подальша деталізація і конкретизація у відповідних підзаконних нормативно-правових актах, зокрема постановах Кабінету Міністрів України. Це має стосуватися порядку і правил виробництва та обігу органічної сільськогосподарської продукції рослинного і тваринного походження, процедури контролю та підтвердження статусу виробленої сільськогосподарської продукції як органічної²⁹. Вважаємо, що варто внести доповнення до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» від 3 вересня 2013 р. № 425–VII щодо визначення органічної продукції, замінивши його на органічну сільськогосподарську продукцію як продукцію рослинництва, тваринництва та аквакультури, отриману в результаті сертифікованого виробництва на землях, що придатні для здійснення такої діяльності, відповідно до вимог законодавства.

Перспективами подальших наукових досліджень може бути використання отриманих результатів у наукових розробках, а також обґрунтування пропозицій щодо внесення змін до національного законодавства в сфері виробництва органічної сільськогосподарської продукції, враховуючи раціональний досвід певних держав.

¹ Ермоленко В. М. Сільськогосподарська продукція як аграрно-правова категорія / В. М. Ермоленко // Підприємство, господарство і право. – 2006. – № 6. – С. 58–61. – С. 61.

² Романко С. М. Органічне виробництво в Україні: законодавчі підстави / С. М. Романко // Проблеми розвитку аграрного та земельного права України: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25 травня 2011 р.). – К. : Вид-во географ. літ-ри «Обрії», 2011. – С. 99–102. – С. 99.

³ Берлач Н. А. Напрями вдосконалення правового забезпечення органічного сільського господарства в Україні / Н. А. Берлач // Підприємство, господарство і право. – 2009. – № 12. – С. 12–14.

⁴ Берлач Н. А. Правове визначення органічного сільського господарства в Україні / Н. А. Берлач // Держава і право. – К. : Інститут держави і права НАН України, 2009. – Вип. 46. – С. 225–230.

⁵ Кулинич П. Ф. Виробництво органічної та екологічно чистої сільськогосподарської продукції: земельно-правові аспекти / П. Ф. Кулинич // Держава і право. – К. : Інститут держави і права НАН України, 2009. – Вип. 43. – С. 414–420.

⁶ Піддубна Д. С. Об'єкт суспільних відносин в органічному виробництві / Д. С. Піддубна // Актуальні проблеми юридичної науки : зб. тез Міжнародної наукової конференції «Чотирнадцять осінніх юридичних читань» (м. Хмельницький, 23–24 жовтня 2015 р.) : [у 2-х част.]. – Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2015. – Частина друга. – С. 35–37.

⁷ Менів О. І. Маркування органічної сільськогосподарської продукції: правові питання / О. І. Менів // Актуальні проблеми юридичної науки : зб. тез Міжнародної наукової конференції «Чотирнадцять осінніх юридичних читань» (м. Хмельницький, 23–24 жовтня 2015 р.) : [у 2-х част.]. – Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2015. – Частина друга. – С. 25–27.

⁸ Кравець Н. В. Екологізація аграрного виробництва як принцип аграрного права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Н. В. Кравець. – Х., 2015. – 20 с. – С. 11–12.

⁹ Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини : Закон України від 3 вересня 2013 р. № 425–VII // Верховна Рада України / Офіційний інтернет-сайт : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/425-18> – Назва з екрана.

¹⁰ Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року : постанова Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. № 1158 // Верховна Рада України / Офіційний інтернет-сайт : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-p> – Назва з екрана.

¹¹ Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 р. № 806-р // Верховна Рада України / Офіційний інтернет-сайт : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-p> – Назва з екрана.

¹² Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року : Закон України від 21 грудня 2010 р. № 2818-VI // Верховна Рада України / Офіційний інтернет-сайт : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2818-17> – Назва з екрана.

¹³ Про дитяче харчування : Закон України від 14 вересня 2006 р. № 142-V // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 44. – Ст. 433.

¹⁴ Codex Alimentarius : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.icciso.ru/upload/information_system_28/5/9/2/item_592/Codex_Alimentarius_Organicheskie_pischevye_produkty_ru.pdf

¹⁵ Постанова Ради Європейського Союзу № 834/2007 від 28 червня 2007 р. Про виробництво та маркування органічної продукції і скасування Регламенту № 2092/91 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ecounion.ru/wpcontent/uploads/2014/08/council_regulation_ec_no_834-2007_rus.pdf

¹⁶ Берлач Н. А. Правове визначення органічного сільського господарства в Україні / Н. А. Берлач // Держава і право. – К. : Інститут держави і права НАН України, 2009. – Вип. 46. – С. 228.

¹⁷ National organic program : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.ams.usda.gov/rules-regulations/organic/United States Department of agriculture organic regulations 7 Code of federal regulations part 205](http://www.ams.usda.gov/rules-regulations/organic/United%20States%20Department%20of%20agriculture%20organic%20regulations%207%20Code%20of%20federal%20regulations%20part%20205)

¹⁸ National standard for organic and bio-dynamic produce : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ofa.org.au/national_standard

¹⁹ Кравець Н. В. Вказана праця. – С. 12.

²⁰ Берлач Н. А. Вказана праця. – С. 230.

²¹ Кравець Н. В. Вказана праця. – С. 11.

²² Курман Т. В. Щодо поняття та змісту екологізації аграрного виробництва / Т. В. Курман, О. М. Туєва // Наук. вісник Нац. ун-ту біоресурсів і природокористування України / ред. кол.: Д. О. Мельничук (голова) та ін. – К., 2012. – Вип. 173. – Ч. 2. – С. 74–79. – С. 77. – (Серія «Право»).

²³ Корнієнко В. М. Загальнотеоретичні аспекти правового регулювання відносин у сфері органічного сільського господарства / В. М. Корнієнко // Сучасні досягнення наук земельного, аграрного та екологічного права : зб. матеріалів круглого столу (м. Харків, 24 травня 2013 р.) / за ред. М. В. Шульги, Д. В. Саннікова. – Х. : Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», Національна академія правових наук України, 2013. – С. 92–93. – С. 92.

²⁴ Про затвердження Порядку етикетування харчових продуктів, які містять генетично модифіковані організми або вироблені з їх використанням та вводяться в обіг : постанова Кабінету Міністрів України від 13 травня 2009 р. № 468 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 37. – Ст. 1240.

²⁵ Менів О. І. Вказана праця. – С. 26.

²⁶ Кравець Н. В. Вказана праця. – С. 12.

²⁷ Про затвердження Переліку харчових продуктів, щодо яких здійснюється контроль вмісту генетично модифікованих організмів : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 9 листопада 2010 р. № 971, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 13 грудня 2010 р. за № 1248/18543 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 98. – Ст. 3506.

²⁸ Берлач Н. А. Напрями вдосконалення правового забезпечення органічного сільського господарства в Україні / Н. А. Берлач // Підприємство, господарство і право. – 2009. – № 12. – С. 13–14.

²⁹ Кравець Н. В. Вказана праця. – С. 12.

Резюме

Лушпаєв С. О. Поняття органічної сільськогосподарської продукції: правові питання.

У статті досліджується поняття органічної сільськогосподарської продукції на основі комплексного аналізу чинного національного та зарубіжного законодавства та праць науковців, що присвячені розглядуваній сфері. Висновком роботи стала пропозиція закріпити поняття органічної сільськогосподарської продукції в аграрному законодавстві.

Ключові слова: органічна сільськогосподарська продукція, виробництво органічної сільськогосподарської продукції, маркування органічної сільськогосподарської продукції, генетично модифікований організм.

Резюме

Лушпаєв С. А. Понятие органической сельскохозяйственной продукции: правовые вопросы.

В статье исследуется понятие органической сельскохозяйственной продукции на основе комплексного анализа действующего национального и зарубежного законодательства и работ ученых, посвященных рассматриваемой сфере. Выводом работы стало предложение закрепить понятие органической сельскохозяйственной продукции в аграрном законодательстве.

Ключевые слова: органическая сельскохозяйственная продукция, производство органической сельскохозяйственной продукции, маркировка органической сельскохозяйственной продукции, генетически модифицированный организм.